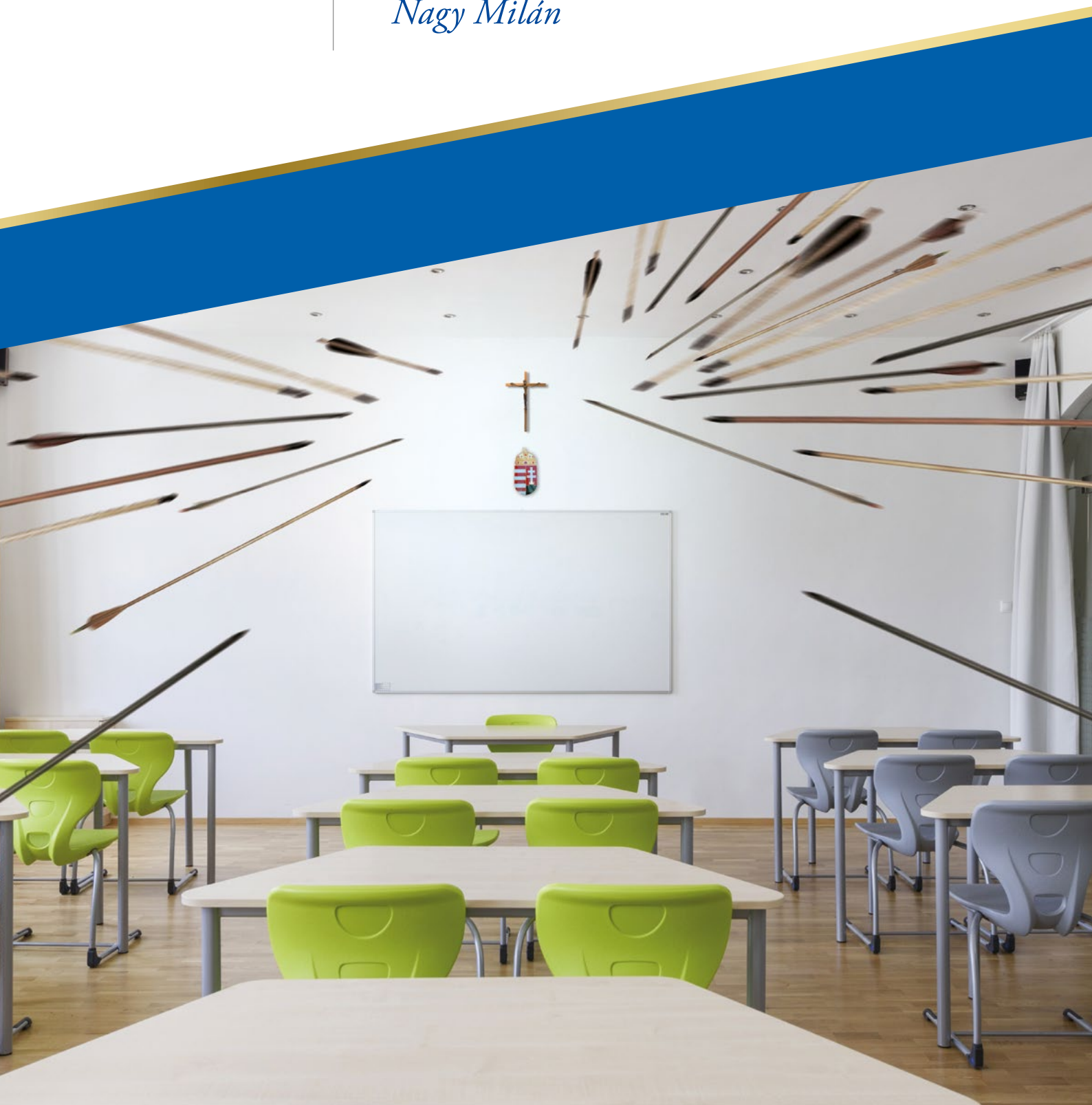

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM

AZ EGYHÁZAK TÁRSADALMI
SZEREPVÁLLALÁSA
A RENDSZERVÁLTOZTATÁSTÓL
NAPJAINKIG

Nagy Milán

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM

AZ EGYHÁZAK TÁRSADALMI
SZEREPVÁLLALÁSA A
RENDSZERVÁLTOZTATÁSTÓL
NAPJAINKIG

Nagy Milán

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	4
2. AZ EGYHÁZAK TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSÁNAK ELMÉLETI HÁTTERE	5
2.1. A szociális gondoskodás története	5
2.1.1. <i>A kezdetek</i>	5
2.1.2. <i>Történelmi példák a szociális gondoskodás területéről</i>	5
2.1.3. <i>A középkori katolikus egyház szerepvállalása</i>	6
2.2. A keresztény szociális munka	7
3. A TÖRTÉNELMI EGYHÁZAK TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA MAGYARORSZÁGON	8
3.1. Fogalomtisztázás	8
3.1.1. <i>Az egyház</i>	8
3.1.2. <i>A történelmi egyház</i>	8
3.2. Történeti áttekintés	9
3.3. Az egyház társadalmi szerepvállalása Magyarországon	10
3.3.1. <i>Az egyház társadalmi szerepvállalásának háttere</i>	10
3.3.2. <i>A történelmi egyházak szerepvállalása a köznevelésben, közoktatásban</i>	10
3.3.3. <i>A történelmi egyházak karitatív tevékenysége</i>	12
3.3.4. <i>A történelmi egyházak szerepvállalása a gyermekvédelemben</i>	14
3.3.5. <i>A történelmi egyházak szerepvállalása a szociális ellátásban</i>	15
3.3.6. <i>A történelmi egyházak szerepvállalása a szenvedélybetegellátásban</i>	16
3.3.7. <i>A történelmi egyházak missziós/pasztorációs tevékenysége</i>	17
4. ÖSSZEGZÉS	19
5. IRODALOMJEGYZÉK	20
5.1. Cikk, könyvek, tanulmányok	20
5.2. Jogszabályok	22

1. BEVEZETÉS

Jelen tanulmányban a szociális gondoskodás témájában a (keresztény) szociális munka történetét, különösen a történelmi egyházak társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos kérdéseket vizsgáljuk történeti síkon, illetve hazánkban a rendszerváltoztatást¹ megelőző időktől napjainkig.

Határozott célunk, hogy a tanulmánnyal felhívjuk a társadalom figyelmét az egyházak megkülönböztetetten jelentős szerepére a közszolgáltatások terén, miközben megismertetjük az olvasóval a keresztény szociális gondoskodás megnyilvánulási formáinak sokszínűségét. Mindemellet szeretnénk rávilágítani arra az alapvető tényre is, hogy milyen kiemelkedő szerepet szánt Magyarország Kormánya a történelmi egyházaknak az elmúlt időszakban.²

Bízunk benne, hogy egy olyan világban, ahol az egyház állandó támadások elszenvedője, az olvasó lelki és szellemi megerősítésére, gazdagodására szolgál e tanulmány.

¹ Jelen tanulmányban – az idézett szövegek kivételével, amelyekben több helyütt a rendszerváltás kifejezés olvasható – következetesen a rendszerváltoztatás kifejezést használjuk, mivel – ahogy arra Tökécski László történész is rávilágított a Szabadság tér '89 című történelmi talk show 1. részében – számos, egy-mástól időben és térben is független változásnak kellett bekövetkeznie a rendszer átalakulásához, nem pedig egyetlen fordulatnak, ahogy azt a rendszerváltás kifejezés sugallja. Ugyanezen megközelítésmód jellemezte Antall József miniszterelnököt is, aki kissé profánabban ezt úgy fogalmazta meg, hogy „Én a rendszerváltás szót utálom; lovat lehet váltani, rendszert nem.”

² A történelmi egyházakra átruházott feladatokkal párhuzamosan az egyházak megbecsülése, partnerként való kezelése a rendelkezésre álló források mértékében, illetve az egyházzal összefüggő fejlesztések támogatásában is megnyilvánult. Ezzel kapcsolatban lásd a Melléklet fejezetet.

2. AZ EGYHÁZAK TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSÁNAK ELMÉLETI HÁTTERE

2.1. A SZOCIÁLIS GONDOSKODÁS TÖRTÉNETE

A szegények, szenvedők és védtelenek segítése egyidős az emberiséggel. Azonban koronként, társadalmanként és a megnyilvánulási formák tekintetében különféle mintázatok figyelhetők meg, melynek hátterében egyfelől az eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségi szint, másfelől a segítségnyújtás módjával kapcsolatosan megfigyelhető eltérő gondolkodásmód áll. Közös azonban, – vizsgáljuk bármely területet, bármely időszakban, – hogy elsősorban a gyermekek, az idősek, a várandós nők, a betegek, illetve a fogyatékkal és nyomorszámban élők segítségére irányult a gondoskodás.

2.1.1. A kezdetek

A szociális gondoskodás kialakulását a kutatók egészen az őskorig visszavezetik.³ A fejlődéstörténet ősközösségi társadalmakban lejátszódó része négy szakaszra bontható: először az együttérzés kifejezése, majd a tartalékolás és a megosztás, ezt követően az együttműködés, végül pedig az együttérzés kiteljesedése következett be.⁴

Rendkívül sok történelmi példa bizonyítja, hogy a társadalmakban az elesettekről való gondoskodás sok helyütt vallási és/vagy társadalmi elvárásaként, majd később állami szabályozás által valósult meg. A következőkben ezen gyakorlatok közül – a teljesség igénye nélkül – egy-két példát bemutatunk.⁵

2.1.2. Történelmi példák a szociális gondoskodás területéről

A zsidó hagyományok szerint az – i.e. II. évezredre visszanyúló – jótékonykodás (tzedakah) vallási kötelezettség a Tóra tanítása alapján, mely így fogalmaz: „Mindig lesznek szegények a földön. Ezért most megparancsolom: Nyisd meg a kezéd testvéred, a földeden élő szűkölködő és szegény előtt.” (5Móz 15,11) Ennek mentén a késő ókori rabbik a tzedakah intézményéhez kapcsolódóan állami és magánalapokat hoztak létre a társadalom rászorulóinak fenntartására és támogatására. Élelmiszerbankokat, sőt a mai népkonyhák megfelelőjét is akkor hozták létre, amikor még nem volt kormányzati védőháló.⁶

Az időszámításunk előtti első évezred közepén az ókori Iránban megszületett az asha, a szociális felelősség fogalma a Zarahustrában, illetve Indiában létrejött a dharma fogalma, mint az általános szociális felelősség eszméje. Ezek által válik a társadalmi igazságosság, a szociális jólét, a civilizált világ egyik alapkövévé.⁷

Az ókori Hellaszban az idősekről való gondoskodás, a geroboskia az utódok szent kötelessége volt. Azon utódok, akik nem tettek eleget a közösség idős tagjaival szembeni kötelezettségüknek, börtönbe kerülhettek, pénzbírsággal sújthatták vagy megfosztották őket állampolgári jogaiktól. Az i.e. VI. században Szolón arkhón rendeletet is adott ki a szülők elhanyagolása esetében történő jogfosztás tárgyában.⁸ Az ókori Görögországban nem voltak olyan közintézmények, melyekben idősek, egyedülálló

³ Ld. SPIKINS, Penny – RUTHERFORD, Holly E. – NEEDHAM, Andy: *From Homininity to Humanity: Compassion from the Earliest Archaics to Modern Humans*, Time and Mind. III/(2010)3, 303-325.

⁴ SPIKINS – RUTHERFORD – NEEDHAM: *i. m.*, 315.

⁵ A szociális gondoskodás, a szociális ellátások kialakulása, fejlődése és finanszírozása témájában lásd: NOVOSZÁTH Péter: *A társadalombiztosítás pénzügyei*, Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, Budapest, 2014, 17-50.

⁶ *Tzedakah: History and Development*, MyJewishLearning.com, 2015.

⁷ NOVOSZÁTH: *i. m.*, 20-21.

⁸ FIORE, Giulietta: *Decay and Reverence: Conceptions of Old Age in Ancient Greece and China*, In: *Hirundo XIII*, főszerk. ENCU, Clara, McGill University, Montreal, 2014-2015, 79.

polgárok gondozása zajlott volna.⁹ Athénból maradt fenn egy, a városállam szerepvállalását igazoló gyakorlat, mely szerint ingyenes étkezést biztosítottak az idős polgároknak a Prytaneumban.¹⁰ Ezenkívül a városállamok gondoskodtak a háborús veteránokról, illetve a harcok során elesett katonák gyermekeiről.¹¹ Athénban i.e. 428/427-ben vezették be az elhúzódo háborúk okozta gazdasági válság idején szedett rendkívüli adó, az eisphora intézményét, melynek egy csekély részét szociális jóléti kiadásokra fordították.¹²

A Római Birodalomban Traianusz császár nevéhez köthető a szociális gondoskodás kiszélesedése, aki továbbfejlesztette az alimenta intézményét, amely a szegény sorsú római polgárok gyermekeinek nevelésére és iskoláztatására létrehozott állami alapítvány volt. Az árvák elhelyezésére árvaházakat hoztak létre, illetve támogatták az árvák családoknál történő elhelyezését is. Az árvák támogatása mellett kiemelendő a veteránokról való gondoskodás, akik föld- és pénzjutalomban részesültek leszerelésükkor, illetve gondoskodtak a hadirokkantak megélhetéséről is.¹³

Rendkívül sok példát lehetne még említeni Egyiptom, India, Mezopotámia, Kína több ezer évre visszanyúló történetéből, vagy a Bizánci Birodalom nemcsak a középkorban, hanem az egész emberi civilizáció történetében egyedülállóan számító szociális ellátórendszere kapcsán, illetve akár a korai iszlám törvények előírásaival kapcsolatban. Ugyanakkor mielőtt áttérnénk a központi témára, most már csupán a középkori katolikus egyház átfogó szociális rendszerére térünk ki röviden, illetve ennek keretén belül két Árpád-házi szent e téren megnyilvánuló kiemelkedő szerepére.

2.1.3. A középkori katolikus egyház szerepvállalása

A kolostori étellel fejlődött ki a vendégbarátság, mivel a rendi szabályok szerint a szegények segítése és az idegenek befogadása, ellátása elsődrendű kötelesség lett. Az első vendégfogadót (xenodochium) 333-ban Zoficus építette Konstantinápolyban.¹⁴ Nagy Konstantin császár a IV. században rendelettel megerősítette az egyház szegénygondozói tevékenységét: a püspökök kötelessége lett a börtönlátogatás és a gabona szétosztása az özvegyek részére.¹⁵ Majd a negyedik karthágói zsinat 398-ban előírta, hogy a püspökök kis vendégfogadójának a templom mellett kell lennie, ezáltal a IV. századtól általánossá váltak a vendégfogadók. Rómában az első kórházat a kereszténnyé lett gazdag patríciusnő, Szent Fabiola építette, aki a szegények gondozásának szentelte egész életét. Ezt követték a szegényházak (ptochium vagy ptochotrophium), az árvaházak (orphantotrophium), a lelenházak (brephtotrophium) és a kórházak. Majd a VI. századtól Alamizsnás Szent János alexandriai pátriárka Alexandriában szülőházakat építtetett és 7.500 szegény táplálékáról és ruházatáról gondoskodott rendszeresen.¹⁶ Megalakultak az első szerzetesrendek, melyek nagy hangsúlyt fektettek a karitászra, a felebaráti szeretet gyakorlására. A szegények szolgálatában példaként járó nagy szentek nyomán a szerzetesek a szegények ápolását, gyógyítását tűzték maguk elé célul, majd a kolostorok és kórházak elszaporodásával a szegénygondozás központjaivá a kolostorok váltak, melyek alamizsnából és a szerzetesek munkájából tudtak működni.¹⁷ Három lovagrend¹⁸ is alakult betegápolásra, melyek tagjai szerzetesként ugyancsak a szegénység, tisztaság, engedelmisség és a hitetlenek elleni harc négyes fogalmát vállalták.¹⁹

Árpád-házi Szent Piroska, Szent László magyar király kisebb leánya, aki II. (Komnénosz) János bizánci császár feleségeként az ortodox hitre áttérve az Eiréné (Irén) nevet kapta, támogatta az ortodox egyházat, kiemelkedő karitatív munkát végzett, és

⁹ NOVOSZÁTH: *i. m.*, 26.

¹⁰ MINOIS, Georges: *History of Old Age: From Antiquity to the Renaissance*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, 45.

¹¹ NOVOSZÁTH: *i. m.*, 27.

¹² BUDIN, Stephanie Lynn: *The Ancient Greeks: New Perspectives*, ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2004, 112.

¹³ NOVOSZÁTH: *i. m.*, 30-31.

¹⁴ PÁLOS Károly: *Szegénység, szegénygondozás*, Martieum, Szombathely, 1934, 18.

¹⁵ HAVASI Virág: *A történelmi egyházak szerepvállalása a gyermekvédelem és szociális ellátás területén Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*, Szellem és tudomány, VIII(2017) különszám, 110-146, 110.

¹⁶ PÁLOS: *i. m.*, 18.

¹⁷ HAVASI: *A történelmi egyházak szerepvállalása...*, *i. m.*, 110.

¹⁸ A három lovagrend: a Johannita-rend (1048), a templomosok rendje (1118) és a német lovagrend (1190).

¹⁹ NOVOSZÁTH: *i. m.*, 42.

legfontosabb alkotása, a Pantokrátor-komplexum, a Pantokrátor-kolostor és a vele egybeépített 50 ágyas kórház romjai máig fennmaradtak.²⁰ „Piroska olyan egészségügyi és szociális ellátórendszert alkotott, amely nemcsak építészeti volt egyedülálló, hanem szemléletében és szerveztségében is messze megelőzte korát.”²¹ Három temploma mellett két kolostor szolgálta részben a hitéletet, részben az ápoltak lelki gondozását. Elsőként ezek épültek meg, ezzel mintegy gesztust nyújtva a nagyhatalmú ortodox egyháznak, és csak ezután kezdtek hozzá a kórház, az öregek otthona létesítéséhez. Piroska nem érthette meg művének teljes elkészültét és felavatását (1136), ám férje továbbfejlesztette a Pantokrátor-komplexumot, amely később árvaházzal és más gondozókkal bővült.²²

Szent Piroska mellett Árpád-házi Szent Erzsébetre, II. András magyar király leányára is joggal lehet büszke a magyar nemzet. Ugyanis Erzsébet az első gyermekének születése után az árva gyermekek részére menedékhelyet, majd a második gyermeke születését követően 28 ágyas kórházat alapított, ahol maga is segített a betegápolásban. Amikor férje, a tübingiai őrgróf, Lajos 1225-ben hadba vonult, a tartomány kormányzását átvállalva Erzsébet kiemelt figyelmet fordított az éhínség és járványok hatásainak enyhítésére.²³

A római katolikus egyház a középkorban jelentős és átfogó szociális rendszert működtetett a szegények számára. A szegénygondozás a plébánosok és kolostorok feladatává vált s különösen a kolostorok értek el szép eredményeket, mert a külsőségeket megvető, önkéntes szegénységben élő szerzeteseket a polgárság a szívébe zárta és szívesen adakozott a szegények segélyezésére. Azonban több és több nemes ifjú került a papi pályára, akik igyekeztek megtartani a nemesi élet ragyogását és költséges életmódját, aminek következménye az lett, hogy az elvilágiasodott papok és főpapok nem foglalkoztak már olyan intenzíven a szegénygondozással, mint azelőtt. Ennek következtében voltak olyan országok, ahol a szegénygondozás teljes egészében megszűnt. A szegénygondozás fogyatékosságainak következménye pedig az lett, hogy a koldusok száma hihetetlenül elszaporodott. A városok fejlődésével minden koldus a város felé igyekezett, ahol segítségre, koldulásra sokkal nagyobb és több lehetősége volt, mint a falvakban. A nehéz gazdasági viszonyok következtében és a vagyonosok részvéltlensége miatt a szegényüggyel való foglalkozást, a szegények gyámolítását az egyház már nem tudta egyedül ellátni. A városokban egyre erőteljesebben merült fel a közösségek terhére a segélyezés megszervezésének kérdése. Nyilvánvalóvá vált, hogy a koldulás leküzdéséhez olyan rendszer kiépítése szükségeltetik, amely egyrészt munkára bírja a munkaképes szegényeket, másrészt helyhez köti a segélyezést.²⁴

Összegezve, számos egymást kölcsönösen erősítő körülmény eredményezte, hogy a szegénygondozás az egyházak kezéből (részben) a világi hatóságokhoz került át, ezzel predestinálva az egyházi szegénygondozás kizárólagosságának a középkor végi megszűnését. Ugyanakkor ez korántsem jelentette az egyház teljes kivonulását a szegénygondozásból, hiszen az mind az irányításban, mind az ellátásban aktív szerepet vállalt továbbra is.

2.2. A KERESZTÉNY SZOCIÁLIS MUNKA

A keresztény egyházak, ahogy az a történeti áttekintésből is látszik, kifejezetten küldetésének, missziójának tekintik az egész emberrel és az egész emberi problémával való foglalkozást. A társadalmat érintő gondok, valamint a társadalmat érő kihívások kezelésében az egyház részvétele napjainkban magától értetődő. Ezen megközelítésmód kialakulásához a tízparancsolatból fakadó értékrend, vagyis a krisztusi tanítás; az európai történelmi múlt és hagyomány, mely igazolja, hogy az egyház egészen a középkortól szociális és oktatási intézmények fenntartója volt; továbbá az egyház társadalmi tanításának formális kerete, mindenekelőtt a pápai körlevelek, az enciklikák járultak hozzá.²⁵

²⁰ JÓZSA László: *Árpád-házi királyné (Piroska 1084-1134) a Pantokrátor kolostor és intézményeinek létrehozója*, Kaleidoscope, II/(2011)3, 6-16, 9-10.

²¹ JÓZSA László: *A szociális ellátás rendszere a Bizánci Birodalomban*, Esély, XIX/(2007)2, 63-76, 71.

²² *Uo.*

²³ NOVOSZÁTH: *i. m.*, 43.

²⁴ PÁLOS: *i. m.*, 20-22.

²⁵ MIKOLAI Vince: *A történelmi egyházak társadalmi szerepvállalásának jelentősége a mai korban - az „Egyházak társadalmi tanítása” c. dokumentumkötet alapján*, Szellem és tudomány, VIII/(2017)különszám, 38-44,

A történelmi egyházak társadalmi szerepvállalását jelentősen előmozdította a XIX. század végétől az egyház társadalmi tanításának megjelenése és következetes kifejtése.²⁶ Miközben a

Európában a XX. század közepére szinte mindenütt megvalósult a szekularizáció, vagyis az egyházi és állami hatalom elválása, az egyház társadalmi tanításának kifejtése hatására a keresztény szellemiségű intézmények, a szociális szervezetek és segítősportok alakulásán és működésén keresztül a szociális szférában az egyház ismét teret nyert, továbbra is a társadalom meghatározó szereplője.²⁷

3. A TÖRTÉNELMI EGYHÁZAK TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA MAGYARORSZÁGON

3.1. FOGALOMTISZTÁZÁS

Mielőtt rátérnénk a hazai szabályozás és gyakorlat átfogó bemutatására, fontosnak tartjuk pontosítani, rögzíteni egyfelől az egyház, másfelől a történelmi egyház, illetve a bevett egyház fogalomhasználatát mögötti értelmezést.

3.1.1. Az egyház

„Szociológiai értelmezésben az egyház társadalmi-kulturális rendszer, mely három alrendszerből tevődik össze: a tágabb értelemben vett vallási kultúrából, melynek része a közös emlékezet, hit, vallásgyakorlat, erkölcs, hagyomány; a közös kultúrából kinövő, azonos hitű közösségből, és a szervezetből, amely a vallási kultúra és közösség ápolására jött létre, s melynek képviselője a papság és a hierarchia.”²⁸

3.1.2. A történelmi egyház

Történelmi egyháznak a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikk alapján a bevett felekezeteket tekintették (római katolikus, görögkatolikus, örmény katolikus, román ortodox, szerb ortodox, református, evangélikus, unitárius és izraelita közösség)²⁹. Később, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény hatályba lépését követően a történelmi egyház jelzőt hallgatólagosan a katolikus, evangélikus, református és izraelita felekezetre használták, mivel ezen egyházakkal kötött megállapodást az állam. A bevett egyház kifejezés értelmezésében a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (Ehtv.) jelentős változást hozott, ugyanis a hatályos törvény kiterjesztően értelmezi a bevett egyház, vagyis – a hatályos szabályozás alapján – az Országgyűlés által elismert egyház kategóriát.³⁰

Tanulmányunkban a történelmi egyház, bevett egyház szóhasználat alatt alapvetően mi is a '90 után elterjedt értelmezést követjük.

²⁶ RAGADICS Tamás: *Egyházi szociális tevékenység Magyarországon*, Szociális Szemle, XII/(2019)1-2, 77-90, 79.

²⁷ FENYŐDI Andrea (alkotó szerk.): *Etika Tankönyv 8.*, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Eger, 2017, 119.

²⁸ FÖLDVÁRI Mónika: *Az egyház mibenléte és társadalmi szerepe Tomka Miklós munkásságában* In: *Vallás a keresztény társadalom után: tanulmányok Tomka Miklós emlékére*, szerk. FÖLDVÁRI Mónika – NAGY Gábor Dániel, Belvedere Meridionale, Szeged, 2012.

²⁹ 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról 6. § (Nem hatályos)

³⁰ RAGADICS: *i. m.*, 77.

3.2. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A magyar szociális gondoskodás története a nemzetközi fejlődéssel összhangban több periódusra bontható.

A hazai fejlődéstörténet első szakasza a szegénypolitika, mely időszak végén, a XIX. század második felében jelent meg első ízben az állam – még csupán, mint külső szabályozó.³¹ 1867-től a polgári fejlődés felgyorsulása nyomán fokozódott az állami szerepvállalás: megjelent az állami szociálpolitika; diverzifikálódott a gondoskodási formák köre, illetve kiszélesedett a gondoskodásban részesülők tábora.³² Ez az időszak egészen a II. világháború végét követő átrendeződésig a „keresztény társadalom” korának tekinthető, amikor is az összefonódott vallási és szekuláris kultúrából úgy részesedett mindenki, mint a nemzeti hagyományból – tudniillik, „a vallás a legfontosabb kultúrahordozóként megelevenítette a történelmi folyamatosságot, képviselte a nemzeti identitást, hozzájárult a társadalom integrációjához.”³³

A következő fordulópontot 1945, a kommunista diktatúra hazai kiépülésének kezdete jelentette. „A fokozatosan kiépülő egypárti diktatúra az egyház működésének ellehetetlenítését, végső soron pedig annak megsemmisítését tűzte ki célként.”³⁴ Ennek első lépéseként az 1945-ös földreform³⁵ keretében kárpótlás nélkül elvették az egyház vagyonát és az egyházi ingatlanokat. Majd államosították az egyházi iskolákat, könyvtárakat, nyomdákat, felszámolták az egyházi háttérű szervezeteket, egyesületeket, társaságokat, valamint a szociális és egészségügyi feladatokat állami feladatnak nyilvánították.³⁶ Az államszocializmus – különösen a Rákosi-diktatúra időszakának – évei alatt az egyházi személyek ellenséggé váltak: „koholt vádak alapján letartóztatták és életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték Mindszenty József hercegprímást, koncepciók eljárás során bebörtönözték Grósz József kalocsai érseket³⁷, megvonták a szerzetesrendek többségének működési engedélyét³⁸, a szerzetesek egy részét pedig letartóztatták, deportálták vagy kivégezték.³⁹ A brutális egyházüldözés által sikerült az evangelizálást, a hittanoktatást, a vallásgyakorlást, illetve a templomon kívül végzett egyházi szolgálatokat korlátozni: az egyház eltávolodott a társadalmi kérdésektől, kiszorult a közéletből és visszavonult a templomok falai közé.⁴⁰ Az állampárt egyházellenes politikája 1958 közepén két, a vallás- és egyház elleni harc témájában íródott határozat elfogadásában manifesztálódott, melyek alapján egyfelől elválasztották a vallás elleni ideológiai küzdelmet az egyházi reakció – azaz az ellenségesnek minősülő egyházi személyek – elleni politikai harctól; másfelől a vallásos ideológia elleni harcot az állami szervek és az úgynevezett társadalmi szervezetek feladatkörébe rendelték, míg az egyházi reakció elleni küzdelmet a politikai rendőrségre bízták. Ezzel együtt az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlást követően a korábbi nyílt egyház-üldözés helyét a Kádár János pártfőtitkár által megfogalmazott, „amíg az egyház létezik, fel kell használni” paradigma alapján alakított és leginkább a pragmatizmus jelzővel leírható egyházpolitika vette át.⁴¹ Az 1980-as években bekövetkezett ugyan némi enyhülés a központi ellenőrzés terén, de az egyéni vallásgyakorlás és az egyházak társadalmi szerepének korlátozása nem szűnt meg. A vallásosság és a hit gyakorlása hátrányokkal járt egészen 1989-ig nemcsak a politika, de a gazdaság, illetve a tudomány területén is. „Akik pedig a „klerikális reakció támogatója” címet is megkapták, azok akár börtönbüntetést is kaphattak. A hatalom – élén az ateista világnézetet valló kommunista párt, amely a marxista-leninista-sztálinista gyakorlatot tette magáévá – az egyházak és a vallásosság fizikai megtörésére és a megsemmisítésére törekedett.”⁴²

³¹ MILTÉNYI Károly: *Szociálpolitika* In: *Magyarország a XX. században. II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*, főszerk. KOLLEGA TARSOLY István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997, 253.

³² HAVASI: *A történelmi egyházak szerepvállalása...*, i. m., 111.

³³ TOMKA Miklós: *Expanding Religion. Religious Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe*, De Gruyter, Berlin, 2011, 28.

³⁴ *Egyház és társadalom*, ArchivNet, XXI/(2021)2.

³⁵ Lásd: 1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről (Nem hatályos)

³⁶ HAVASI: *A történelmi egyházak szerepvállalása...*, i. m., 111.

³⁷ *Egyház és...*, i. m.

³⁸ 1950. évi 34. törvényerejű rendelet a szerzetesrendek működési engedélyéről 1. § (Nem hatályos)

³⁹ A témában lásd: GÁVEL András: *Tízezerrel is több magyar szerzetest löktek az utcára a kommunisták – éppen hetven éve*, Vasárnap.hu, 2020.; *Egy szomorú évforduló margójára: 70 éve tiltották be a szerzetesrendek működését Magyarországon*, Szaléziák.hu, 2020.; KOLTAI András: *Szerzetesek kalandos nyara: A szerzetesrendek feloszlása Magyarországon 1950-ben*, JELűjság.hu, 2020.; *A magyarországi szerzetesek elhurcolásának 70. évfordulója*, Iskola-nővérek.hu, 2020.

⁴⁰ CSATÁRY György: *Előszó a „Kárpátaljai történelmi egyházak társadalmi, gazdasági szerepvállalása” c. kutatáshoz*, Szellem és tudomány, VIII/(2017) különszám, 192-194, 192.

⁴¹ SOÓS Viktor Attila: *Mikulásból télapó. Mindennapi vallásosság a szocializmus alatt*, HetiFortepan.CapaCenter.hu, 2021.

⁴² *Uo.*

Igazi változást a 1989-es rendszerváltoztatás hozott, mely után megkezdődött egyrészt a szociálpolitika átalakulása, a kialakuló piacgazdaság követelményeinek igazítása, másrészt az egyházi intézményrendszer újjáépítése és az ebből fakadó egyre szélesebb körű aktív társadalmi szerepvállalás.⁴³

3.3. AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA MAGYARORSZÁGON

3.3.1. Az egyház társadalmi szerepvállalásának háttere

Az államszocializmus alapjainban megváltoztatta a viszonyokat, a fél évszázados elnyomás után rengeteg tennivaló várt az egyházakra és az államra a helyzet rendezése érdekében.⁴⁴ Az első jelentős lépés a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény elfogadása volt, mellyel az egyházak autonómiája visszaállításra került⁴⁵. Ezzel alapjaiban rendezték az állam és egyház viszonyát. Majd a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény megteremtette annak a jogalapját, hogy az egyházak visszaigényeljék⁴⁶ a szocialista korszakban jogtalanul elvett ingatlanokat, illetve kártalanítást kérjenek⁴⁷ azokért.⁴⁸ A rendszerváltoztatást követően elfogadott jogszabályok alapján a vallásgyakorlás, a hitélet szabad megélése lehetővé vált⁴⁹ és megkezdődött az egyházak társadalmi szerepvállalásának kiszélesedése⁵⁰, illetve a szerzetesrendek újjáalakulása, újjászervezése. Az évek során az egyházak által létrehozott és működtetett intézmények, szervezetek tucatja jelent meg aktív szereplőként a társadalmi élet számos területén⁵¹: egyre nagyobb szerepet vállaltak a közoktatásban és a szociális szférában.⁵² A hatályos jogszabály pedig úgy fogalmaz, hogy „a Magyarországon működő vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú értékhordozó és közösségteremtő tényezői, amelyek hitéleti tevékenységük mellett, nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenységükkel, valamint a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország és a nemzet életében.”⁵³ A következőkben a történelmi egyházak ezen, jogszabályban meghatározott szerepvállalásának jogi szabályozását és gyakorlati megnyilvánulását tekintjük át.

3.3.2. A történelmi egyházak szerepvállalása a köznevelésben, közoktatásban

A politikai rendszerváltoztatás magával hozta az állam iskolafenntartó monopóliumának megszűnését is. A rendszerváltoztatás után az egyházi iskolák iránti igény ugrásszerűen megnőtt, melynek hátterében több ok, illetve különböző társadalmi csoportok figyelhetők meg. Van a társadalomnak egy vallásos, a hitét az egyházak tanításának megfelelően gyakorló része, amelynek tagjai a családban megkezdődött vallásos szellemű nevelés koherens folytatásának biztosítékát látják az egyházi intézményekben. Emellett léteznek úgynevezett kultúrkeresztények, akik a zsidó-keresztény kultúra és értékrend magasabb szintű elsajátítása érdekében preferálják az állami helyett az egyházi iskolákat. Van egy harmadik csoport is, amelyik ezeknek az iskoláknak emberformáló, nevelő tevékenységére koncentrálnak, vagyis az etikus embereszmény kialakulásának előmozdítását vélik felfedezni az egyházi rendszerben.⁵⁴

⁴³ MILTÉNYI: *i. m.*, 253.

⁴⁴ BÉRES Attila: *A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház társadalmi szerepvállalása*, *Szellem és tudomány*, VIII/(2017)különszám, 238-249, 240.

⁴⁵ 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról 15. és 16. § (Nem hatályos)

⁴⁶ 1991. évi XXXII. törvény a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről 2. § (2) és (3) bekezdés (Hatályos)

⁴⁷ 1991. évi XXXII. törvény a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről 2. § (4) bekezdés b) pont (Hatályos)

⁴⁸ ZSÁKAI – HORVÁTH: *i. m.*, 267.

⁴⁹ 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról 1. § (Nem hatályos)

⁵⁰ 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról 17. § (Nem hatályos)

⁵¹ 1991-ben 37, 1996-ban már 73 egyház és vallási közösség tevékenykedett az országban. Ld. ZSÁKAI – HORVÁTH: *i. m.*, 267.

⁵² CSATÁRY: *i. m.*, 192-193.

⁵³ 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról preambulum (Hatályos)

⁵⁴ KORZENSZKY Richárd: *Új korszak az egyházi oktatásban*, *Vigilia*, LXXXII/(2017)5, 327-333, 328-329.

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény megteremtette az egyházak számára a jogalapot, hogy iskolákat tarthassanak fenn.⁵⁵ Ennek hatására 1989 után minden egyház kiépített egy saját oktatási rendszert, intézményi szinten az óvodától egészen az egyetemig, illetve létrehozták a saját pedagógiai intézeteiket is. Ezek finanszírozásáról, és annak mértékéről mindig az évi központi költségvetés rendelkezik – a támogatásban részesülő egyházi intézménytípusok és feladatok rögzítésével. A finanszírozás egyfajta elvárás is a magyar állammal szemben, ugyanis a Magyarország és az Apostoli Szentsek között 1997. június 20-án aláírt Vatikán Szerződésben megállapodtak a felek a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásában.⁵⁶

A vallási tekintetben elkötelezetten működő egyházi iskolák kettős, nem jogszabályi értelemben vett feladatot látnak el immár több, mint harminc éve. Feladatuk ugyanis egyfelől az állandóság képviselője a változandóságban, másfelől bizonyosságot tenni arról, „hogy az ember értékét nem a tudás mennyisége adja, hanem az emberi minőség. Az emberi minőség pedig az egyházi iskola számára attól függ, képes-e közvetíteni azt az értékrendet, ember- és világképet, amelynek forrása az Evangélium.”⁵⁷

Köszönhetően annak, hogy az egyházi intézmények reputációja a rendszerváltoztatást követően folyamatosan nőtt, az igény az egyházi iskolákra egyre csak bővült. Ezért lehetséges az, hogy miközben az egyházi szerepvállalás mind az intézményfenntartás, mind az ellátottak számának arányában jelentős emelkedést mutat, még így is túljelentkezés tapasztalható az egyház által fenntartott oktatási intézmények vonatkozásában. Ennek magyarázata az egyházi oktatás több évtizedes hányattartott sorsában keresendő. Bár az Orbán-korszak⁵⁸ első tíz éve alatt megduplázódott az egyházi fenntartású oktatási intézményekbe járó gyerekek aránya, azonban így is messze elmarad az 1948 előtti arányhoz képest. A 2020/2021. évi tanévben az összes tanuló 15,2 százaléka, vagyis 237.584 fő járt az 1.321 egyházi fenntartású köznevelési intézmény valamelyikébe. Ez az arány kifejezetten alacsony, ha az 1948 előtti időkhöz viszonyítjuk. 1948 előtt több mint 6.000 egyházi intézmény a tanulók több mint 60 százalékának oktatási helyszínül szolgált. 1948 után viszont ezen intézmények drasztikus ellehetetlenítése következett be: csupán 10 intézmény tudott továbbra is működni, mely mintegy 2.400 tanulót, vagyis kevesebb mint az összes tanuló 1 százalékát tudta képezni. Ugyanakkor, ha a 2010/2011-es tanév 6,39 százalékos arányszámához képest nézzük, mely arányszám mögött az 598 egyházi intézmény valamelyikébe járó 112.513 hallgató értendő, akkor egy több mint kétszeresére emelkedő intézmény- és tanulószám, valamint arányszám bizonyítja, hogy az elmúlt tíz év során a kormány kiemelt célja volt, hogy hogy minél több fiatal számára biztosítsa ismét a lehetőséget, hogy egyházi fenntartású oktatási intézményben tanulhasson tovább. Ezen cél érdekében az a keresztény-konzervatív kormányzat első tíz évében az oktatási szakterület által nyújtott, hazai forrású köznevelési, fejlesztésre fordítható támogatások összege mintegy 250 milliárd forint, melyből több mint 400 egyházi intézmény részesült.⁵⁹

A történelmi egyházakkal együttműködve, a magyar kormány óvodafejlesztési programokat indított. A Katolikus Óvodafejlesztési Programra 2018 és 2021 között 67,3 milliárd forintot, a Magyarországi Református Egyház Országos Óvoda Programjára 35 milliárd forintot, míg a Magyarországi Evangélikus Egyház Óvodafejlesztési Programjára 9,6 milliárd forintot különített el a kormány.⁶⁰

A legnagyobb figyelem a köznevelésre szegeződött, illetve a (szak)politikai diskurzus is leginkább ezen szintet érintő változtatások kapcsán bontakozott ki. Ennek részben az is az oka, hogy az elmúlt időszakban fontos jogszabályi változást jelentett az egyházi oktatás területén a választható módon bevezetett etikaoktatás és az egyházak által szervezett hit- és erkölcsoktatás. A módosítás a nemzeti köznevelési törvény módosítása következtében – az állam és az önkormányzatok által fenntartott közoktatási intézményekben – a korábban csak fakultatív módon tanulható hittant felváltotta az egyházak képviselői által szervezett hit- és erkölcs tananyagok oktatása. Pontosabban a tanulóknak, illetve szülőknek választási lehetőségük van, hogy az iskola

⁵⁵ KORZENSZKY Richárd: *Egyházi iskolák alapítása*, Vigilia, LVII/(1992)11, 820-823, 820.

⁵⁶ VÁRHELYI Krisztina: *Az egyházi oktatási és nevelési intézmények működése az interjúk alapján* In: *Történelmi egyházak – modern társadalom*, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018, 112.

⁵⁷ KORZENSZKY Richárd: *Egyház és iskola – 1997*, Vigilia, LVII/(1997)6, 443-449, 449.

⁵⁸ A kifejezéssel kapcsolatban lásd: G. FODOR Gábor: *Az Orbán-szabály - Tíz fejezet az Orbán-korszak első tíz évéről*, Századvég Kiadó, Budapest, 2021.

⁵⁹ KIRSCHNER-BRISKI Barbara (szerk.): *Egyházainkkal a társadalom szolgálatában*, Miniszterelnökség, Budapest, 2021, 68-69.

⁶⁰ KIRSCHNER-BRISKI: *i. m.*, 70-71.

által szervezett erkölcsstan tantárgyat vagy valamelyik egyház hit és erkölcsstan tantárgyát tanulják kötelező jelleggel.⁶¹ A szakképzésben jelentős emelkedés történt az egyházak által működtetett intézmények számában: 48-ról 105-re emelkedett 10 év alatt ezen intézmények száma. 2020-ban megállapodást kötött több bevett egyházzal az állam a szakképzési feladatok ellátására. Emellett a történelmi egyházak kiemelt szerepet játszanak a szakképzés megújítását célzó Szakképzési Innovációs Tanácsban is.⁶² A szakképzés területén kiemelendő a Piarista Rend, illetve a Szalézi Rend tevékenysége. „A Piarista Rend Magyarországi Tartománya több területen is segíti a szakképzés fejlesztését, ilyen a Kilátó Piarista Pályaorientációs és Munkaerőpiaci Fejlesztő, Módszertani Központ működése, mely a sajátos nevelési igényű és a hátrányos helyzetű tanulók, fiatalok pályaorientációját, munkaerőpiaci elhelyezkedését támogatja. A piarista rend által 2018-ban indított orientációs előkészítő évfolyam, valamint a Szalézi Rend által 2020-ban indított műhelyiskolai program a hátrányos helyzetű, roma tanulók felzárkóztatását, sikeres iskolai előmenetelét segíti.”⁶³ A felsőoktatásban is jelentős szereplőnek számítanak az egyházak. 2020-ban 23 egyházi fenntartású felsőoktatási intézmény működött Magyarországon, melyben 24 ezer hallgató tanult. Bár az egyházi törvény módosítása következtében számszerűen csökkent 2010-hez képest az egyházi felsőoktatási intézmények száma, a számukra rendelkezésre bocsátott állami támogatás mértéke több mint duplájára emelkedett.⁶⁴

Kijelenthető tehát, hogy az állam a rendszerváltoztatást követően megteremtette a lehetőséget, hogy az egyház fenntartóként és aktív szereplőként megjelenjen a köznevelés, közoktatás, illetve felsőoktatás szegmensében, ugyanakkor kiemelt szereplőkké kifejezetten az Orbán-korszak eddigi 12 éve során váltak.

3.3.3. A történelmi egyházak karitatív tevékenysége

3.3.3.1. A karitatív tevékenység hazai helyzete

„A magyarországi történelmi egyházak szociális aktivitása, a rászorulókat és kirekesztetteket támogatása szorosan összekapcsolódik a tízparancsolatból fakadó értékrenddel és hagyománnyal, jelenlegi formájában ugyanakkor új keletű tevékenységrendszerrel beszélhetünk, amelynek lényeges elemeit képezik az önkéntességből a professzionalizáció, illetve a helyi szintű esetkezelésből az országos projektek felé való elmozdulás. Az egyházi segítő munka kiszélesedése, a szolgáltatások volumenének és komplexitásának növekedése az utóbbi évek egyik fontos fejleménye a magyarországi szociális ellátórendszerben. Ez a folyamat szorosan összefügg a nagyobb egyházak és a kormányzat közötti kapcsolatrendszer átalakulásával, szorosabbá válásával, ugyanakkor összekapcsolódik az egyházi szociális szolgáltatások fejlődésével is: a nagyobb problémaérzékenységgel és változatosabb eszközrendszer kialakításával.”⁶⁵

Az egyházak karitatív tevékenység folytatásának jogalapját az 1990. évi IV. törvény teremtette meg, mely jogszabály hatálybalépését követően létrejöttek, illetve újjáalakult a különböző egyházakhoz tartozó civil kezdeményezések, szervezetek. Az intézményi formákat elsősorban a civil szervezetekre jellemző keretek (alapítványok, egyesületek) határozták meg. Az egyházi szociális szervezetek maguk is az újonnan formálódó civil szektor képződményeinek tekinthetők; tevékenységük az állami és önkormányzati ellátórendszer részeinek kitöltésére, kiegészítésére irányul, ugyanakkor egyre inkább körvonalazódnak saját területek és perspektívák is, leginkább a családok segítségének különböző aspektusaira fókuszálva. Itt érdemes megjegyezni, hogy a rendszerváltoztatást követő évek mellett az Orbán-korszak első tíz évében ugyancsak újabb, magasabb szintű intézményesülésnek lehetettünk szemtanúi.

A keresztény-konzervatív kormányzat szövetségesként tekint a történelmi egyházakra, ennek okán az egyház és állam viszonyában jelentős fordulat következett be, mely mind az együttműködésre való törekvésben, mind az egyházak pályázati rendszerbe való aktívabb bevonásában tetten érhető. A 2011. évi CCVI. törvény eredményezte változásokat követően jelentős számú önkormányzati, illetve állami oktatási és szociális intézmény került egyházi fenntartásba, amely

⁶¹ ZSÁKAI – HORVÁTH: *i. m.*, 269.

⁶² KIRSCHNER-BRISKI: *i. m.*, 80.

⁶³ *Uo.*, 81.

⁶⁴ *Uo.*, 83-84.

⁶⁵ RAGADICS: *i. m.*, 77-78.

új egyházi szervezetek létrejöttét, valamint a régiek megerősödését hozta magával. Ezzel pedig a szociális szektorban is hangsúlyosabbá vált az egyházi jelenlét.⁶⁶

A következőkben a történelmi egyházakhoz kapcsolódó segélyszervezetek működését tekintjük át.

3.3.3.2. A történelmi egyházakhoz kapcsolódó karitatív szervezetek

1950. augusztus 29-én jött létre a Katolikus Szeretetszolgálat az idős papokról és szerzetesekről való gondoskodás céljából. Az 1980-as években nyílt először lehetőség arra, hogy intézményi szintjen szerepet vállaljon a szervezet, amikor a testi és szellemi fogyatékos gyermekek számára gyermekotthonot létesíthettek a fővárosban. Emellett továbbra is kiemelt figyelmet fordítottak a családban nevelt fogyatékos gyermekek szüleinek lelkigondozására is. 1988-ban Alkoholistákat Mentő Szolgálat jött létre a szervezet keretei között, mely később telefonos lelkisegélyszolgálatra egészült ki.⁶⁷ Majd a rendszerváltoztatást követően, 1991 júniusában létrejött Katolikus Karitás (Caritas Hungarica) néven az első formális szerveződés az 1931-ben, a Katolikus Püspöki Konferencia által létrehozott karitászmozgalom részeként. A jogszabályi környezet átalakulásával a lehetőségek kiszélesedtek. A Magyar Karitás a nemzetközi karitatív szervezetek sorához csatlakozva egy 166 országot magában foglaló nagyobb szerveződés, a Caritas Internationalis tagja lett. 1995-re kialakult az országos karitás hálózat Magyarországon, így napjainkban közel 650 plébánián működik már karitászcsoport. Bár a karitászcsoportok sokszor szerveződnek spontán, helyi igények mentén, alapvetően központosított működési elv szerint valósul meg a Katolikus Karitás működése. Ez nem meglepő, ugyanis jelenleg mintegy 7.000 önkéntes foglalkozik a rászorulóknak a segítségével, illetve – a kórházi lelkészek munkáját kiegészítő – beteglátogatással, akiknek a munkája jelentős koordinációt igényel.⁶⁸ „A katolikusok egyik fő erőssége az oktatás és az egészségügy, de közvetlenül és alapítványokon keresztül is számos segítséget adnak rászorulóknak.”⁶⁹

A rendszerváltoztatást követő években a Magyar Református Egyház számára az intézmények létrehozása, fejlesztése volt az elsődleges, melyet a megváltozott, új igények tettek szükségessé. A megnövekedett igények és kapacitások bővülése indukálta, hogy – a protestáns egyházak nagyobb autonómiát biztosító működési elv ellenére – 2006-ban létrehozzák központi koordináló szervezetként a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítványt, mely egyfelől a református karitatív munka anyagi hátterét hivatott biztosítani, másfelől teljes egészében ezen keresztül történik a karitatív segélyezési munka. A szeretetszolgálat aktív szerepet vállal a természeti katasztrófák során az élelmiszerosztásban és a megromlott házak helyreállításában, valamint kiemelten foglalkozik ifjúság- és családmentéssel, börtönviseltekkel, hajléktalannal, drogosok megmentésével, menekültekkel és különféle fogyatékkal élők támogatásával is.⁷⁰

A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Irodája karitatív tevékenysége támogatására és fejlesztésére Diakóniai Osztályt hozott létre. „Az evangélikusok szeretetotthonokat tartanak fenn idősek számára. Specialitásaik közé tartozik a szociális étkeztetés, családsegítés, házi segítségnyújtás, valamint tanyagondnoki szolgálatot is ellátnak.”⁷¹

1991-ben jött létre hazánk egyik legnagyobb, nemzetközileg is elismert karitatív szervezete, az Ökumenikus Segélyszervezet, melynek alapítói a Magyarországi Református Egyház négy egyházkerülete, a Magyarországi Evangélikus Egyház három egyházkerülete, valamint a metodista, unitárius és ortodox egyházak. Megalakulásának időszakában elsősorban a délszláv háború menekültjeit támogatta a szervezet, illetve humanitárius és fejlesztési feladatokat valósított meg a

⁶⁶ *Uo.*, 83-84.

⁶⁷ RAGADICS: *i. m.*, 83.

⁶⁸ SZABÓ-TÓTH Kinga: *Adathalászat - emberhalászat. Az egyházak társadalmi szerepvállalása a kérdőíves kutatás tükrében* In: Történelmi egyházak – modern társadalom, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018, 42.

⁶⁹ ZSÁKAI – HORVÁTH: *i. m.*, 269.

⁷⁰ SZABÓ-TÓTH: *i. m.*, 42.

⁷¹ ZSÁKAI – HORVÁTH: *i. m.*, 270.

Vajdaságban és Szerbia más térségeiben. Mára, köszönhetően egy nemzetközi hálózat kiépülésének, közel negyven országban vesz részt a humanitárius katasztrófák károsultjainak és migrációs válságok érintettjeinek segítésében.⁷²

2000. augusztus 4-én – a Katolikus Karitás, a Magyar Református Szeretetszolgálat, a Magyar Ökumenikus Szegélyszervezet, továbbá a Magyar Máltai Segélyszervezet, a Magyar Vöröskereszt és a Baptista Szeretetszolgálat részvételével – megalakult a Karitatív Tanács, amelynek célja, hogy a szabálysértési vagy büntetőeljárás során jogerősen elkobzott egyes termékek karitatív célú, közérdekű felhasználását koordinálja. A Tanács lehetővé teszi a karitatív szervezetek számára, hogy „évente több ezer rászoruló segítsenek a hatóságok által lefoglalt, hamis márkajelzésű vagy nem a szabályoknak megfelelően árusított termékek szétosztásával.”⁷³ A Karitatív Tanács tagjai kiemelt szerepet vállalnak a természeti katasztrófák elhárításában, illetve a tömeges bevándorlás okozta hazai veszélyhelyzet kezelésében, a tömeges bevándorlással összefüggő feladatellátásban, melyet a kormány mintegy 750 millió forinttal támogatott ez idáig.⁷⁴

A történelmi egyházak a közjó szolgálatában végzett szociális feladatok ellátása során sokszor együttműködnek egymással, hiszen valamennyien a krisztusi tanítás mentén az egyik legfontosabb feladatuknak tartják az elesettek segítését. Az egyházak célja nem egyezik meg teljes egészében az állam kizárólag társadalmat segítő céljával, hiszen az egyházak nem önmagában a karitást tekintik céljuknak, sokkal inkább a szeretetszolgálaton keresztül az Isten országát igyekeznek építeni. Ezzel szorosan összefügg, hogy a magyarországi történelmi egyházak nemcsak az egyház hívei körében sietnek a rászorulókat megsegítésére, hanem univerzális értékük abban rejlik, hogy a nem hívő emberek felé is gyakorolják az irgalmas szeretetet a szegények és rászorulóik irányába. Ezért „az egyházak és a hozzájuk közel álló szervezetek munkájának felbecsülhetetlen értéke van. Önzetlen törődésüket semmilyen szervezet nem tudná pótolni, és helyettesíteni.”⁷⁵

3.3.4. A történelmi egyházak szerepvállalása a gyermekvédelemben

„Gyermekvédelemnek nevezünk minden olyan intézkedést és tevékenységet, amelyet gyermekek tartásának, gondozásának, erkölcsi nevelésének, testi-szellemi fejlődésének elősegítése és jogvédelme érdekében a törvényhozás, hatóság, szerv, intézmény, társadalmi szervezet vagy magánszemélyek végeznek szükséghelyzetben, azt megelőzően vagy utógondozás formájában.”⁷⁶ A gyermekvédelem kérdését, illetve ennek részeként a gyermekotthonok és a nevelőszülői hálózat működését a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) szabályozza, mely törvény „valódi mérföldkő a magyar gyermekvédelem történetében, amely új keretet teremtett a gyerekek védelmének és a róluk való gondoskodásnak.”⁷⁷ A jogszabály szellemében a gyermekvédelem elsődleges célja Magyarországon, hogy a gyermek a saját családjában tudjon nevelkedni.⁷⁸ Ennek eszközeként tekinti a családok megerősítését, a gyermek veszélyeztetésének megelőzését, illetve adott helyzetben a veszélyeztetés megszüntetését.⁷⁹ A családból kikerült gyermek esetén, a gyermek helyettes védelmének biztosítását, illetve intézményi elhelyezés esetén a gyermek életkorának és egészségi állapotának⁸⁰ megfelelő gondozási helyen történő elhelyezését írja elő a törvény. A Gyvt. hatása nemcsak a célok tekintetében, de a gyakorlatban is jelentős változást hozott a gyermekvédelmi szakellátásban. Előtérbe került a családas típusú nevelés, mely a prevenciót és a családba való visszahelyezést kívánta elősegíteni. Ennek következtében megtörtént a gyermekotthonok és nevelőotthonok felszámolása, melyek helyébe a nevelőszülői hálózat kiszélesítése és a 12 férőhelyes lakásotthonok létrehozása lépett; a nagy létszámú gyermekotthonok pedig kis csoportokra bontva működtek tovább. Bár az elmúlt évek során több alkalommal is módosították a gyermekvédelmi törvényt, az alapvető célok nem változtak: a kormány, a társadalom és a szociálpolitika legfontosabb feladata továbbra is a gyermek család-

⁷² SZABÓ-TÓTH: *i. m.*, 42.

⁷³ KIRSCHNER-BRISKI: *i. m.*, 53.

⁷⁴ *Uo.*, 54-55.

⁷⁵ ZSÁKAI – HORVÁTH: *i. m.*, 269.

⁷⁶ NEVICKEI Rudolf: *A gyermekvédelem hazánkban*, Vigilia, XXIX/(1964)11, 698-701, 698.

⁷⁷ HERCZOG Mária: *Gyermekvédelmi kézikönyv*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2001, 9.

⁷⁸ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 2. § (2) bekezdés (Hatályos)

⁷⁹ CSURGÓ Bernadett: *Családi értékek és gyermekotthon*, Vigilia, LXVI/(2001)4, 266-272, 266.

⁸⁰ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 9. § (1) bekezdés (Hatályos)

ban történő nevelkedésének elősegítése.⁸¹ A célok megvalósulását segítő a gyermekvédelmi szakellátás területén 2012 óta egyre hangsúlyosabb az egyházi fenntartók szerepvállalása. Az egyházak szerepvállalása eredményeként 2020-tól megkezdődött az állami fenntartású gyermekvédelmi szakellátási intézmények fokozatos egyházi fenntartásba adása. Az Orbán-korszak első tíz éve során jelentős változás következett be: míg 2010-ben a gyermekvédelmi szakellátás összes férőhelyének mindössze 6,5 százalék működött egyházi fenntartásban, addig 2020 végére ez az arány már 57 százalék volt, ami több mint 16 ezer férőhelyt jelent. Ezen belül a nevelőszülői férőhelyek mintegy 77 százaléka és a gyermekotthoni férőhelyek mintegy 12 százaléka működött egyházi fenntartásban. Az egyházi szerepvállalás kapcsán látható bővülés 2021-ben is folytatódott: 2021. július 1-jére valamennyi férőhely 72 százaléka, ezen belül a nevelőszülői férőhelyek 97,5 százaléka és a gyermekotthoni férőhelyek 14,5 százaléka lett egyházi fenntartású. A férőhelyszámok felekezeti közti megoszlása tekintetében elmondható, hogy a férőhelyek 40 százaléka a római katolikusok, valamint nagyságrendileg hasonló, 20 százalék körüli arányban a reformátusok és a görög-katolikusok fenntartásába került.⁸²

3.3.5. A történelmi egyházak szerepvállalása a szociális ellátásban

A szociális gondoskodás célcsoportjai az idősek, a fogyatékkal élők, a szegénységben-mélyszegénységben élők, a hajléktalanok, a veszélyeztetett gyermekek, a szenvedélybetegek, mely csoportok között átfedések is vannak.⁸³

A szociális ellátórendszerben az állami fenntartás mellett szintén jelentős szerepet vállalnak az egyházi fenntartók. „Az egyházak által fenntartott intézmények, az általuk nyújtott szolgáltatások létrejöttük tekintve többféle kategóriába sorolhatók. Vannak úttörő jellegű tevékenységek, melyek egy társadalmi szükségletre reagálva, sokszor még az adott terület törvényi szabályozásának megjelenése előtt kezdődtek, a hozzájuk kapcsolódó intézményi háttérrel egyetemben. Az általunk vizsgált intézmények, mint látni fogjuk, több esetben ebbe a kategóriába tartoznak. A másik szélsőséges eset, ha egy már meglévő intézmény kerül egyházi fenntartásba, melynek hátterében sokszor a kedvezőbb finanszírozási feltételek állnak. A kettő között is sokféle eset található, így a törvényi háttér megléte után helyi szükségletekre alapuló intézményalapítások vagy amikor az adott egyház intenzív intézményalapítási és -átvételi tevékenysége mögött valamilyen tudatos koncepció húzódik meg.”⁸⁴

Az egyházak által fenntartott szociális szakosított intézmények aránya az Orbán-korszak első tíz éve alatt 15,1 százalékról 25 százalékra növekedett. Az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről szóló 2020. évi XXVIII. törvény ingyenesen az egyházak tulajdonába adta az ellátás helyszínéül szolgáló azon, korábban állami tulajdon lévő vagyonelemeket, amelyeket a szociális és gyermekvédelmi ellátás biztosítása érdekében az egyházak használtak, továbbá szabályozta a szociális és gyermekvédelmi ellátáshoz kapcsolódó állami vagyon egyházak részére történő jövőbeni ingyenes tulajdonba adását. Emellett a törvény értelmében csak a valódi, működő egyházak létesíthetnek és tarthatnak fenn⁸⁵ szociális intézményt.⁸⁶

A következőkben a szociális ellátás különböző területeit tekintjük át kiemelt figyelmet fordítva a történelmi egyházak e területeken végzett szerepvállalására.

⁸¹ NAGYNÉ MATULA Márta: *Drogfogyasztó gyermekek a Lőrinci Gyermekotthonban*, Szakdolgozat, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2017, 15-16.

⁸² KIRSCHNER-BRISKI: *i. m.*, 61-63.

⁸³ HAVASI Virág: *A történelmi egyházak társadalmi szerepvállalása: szociális ellátás és gyermekvédelem* In: *Történelmi egyházak – modern társadalom*, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018, 138.

⁸⁴ HAVASI Virág: *A történelmi egyházak társadalmi szerepvállalása...*, *i. m.*, 140.

⁸⁵ 2020. évi XXVIII. törvény az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről 1. § (Hatályos)

⁸⁶ KIRSCHNER-BRISKI: *i. m.*, 64-65.

3.3.6. A történelmi egyházak szerepvállalása a szenvedélybetegellátásban

Az egyházi alapú segítségnyújtás kiemelt, kulcsfontosságú területe a szenvedélybetegek ellátása. A függőségtől való szabadulás a személyiség átformálását, a spiritualitás mély megélését igényli.⁸⁷ A szenvedélybeteg lelkiülete és az exodus, a kivonulás lelkiülete között párhuzam vonható – állítja Xavier Thévenot francia moráleteológus.⁸⁸ A szenvedélybeteg szabadulása valóságos húsvéti megújulásnak és újra végbemenő exodusnak tekinthető, ugyanis mindkét eseményt egyfajta „holtpontra jutás” előzi meg, melyet egy emberfeletti kihívással való szembenézés követ.

II. János Pál pápát idézve a szeretet szegényének nevezhetjük a függőségben szenvedő embert. „Olyan embernek, aki nem tudja tisztelni sem önmagát, sem az életet. A hívő ember ezzel szemben megtapasztalja és felismeri életében Isten elfogadó szeretetét és kegyelmét. És ha egy szenvedélybeteg megtapasztalja ezt az isteni szeretetet, a hívők között megtalálja az elfogadó közösséget, képessé és elég erőssé válik függőségének legyőzésére.”⁸⁹ Erre tekintettel az egyház feladata, hogy segítse a betegnek az absztinens, a nélkülözés ismeretlen útján való áthaladását. Az egyháznak a „kicsivé” (Mt 25,40) lett, az „elveszett” (Mt 18,11) ember felé (is) szerető segítséggel kell fordulnia, hiszen Jézus Krisztus tanítása szerint „nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek” (Lk 5,31).

„Az egyház illetékessége a szenvedélybetegek mentésében tehát elsősorban önértelmezésén alapul, azon, hogy létezése küldetés, másodsorban a szenvedélybetegség teológiai értelmezésén, amely szerint az egyház küldetésének különös címzettjei ezek az emberek, harmadszor pedig abban áll, hogy az egyház – eltérően minden egyéb segítő igyekezettől – nem elvesz valamit a szenvedélybeteg-től, hanem mindenekelőtt adni akar Valakit, akinek az elrejtő, biztonságot adó hatalma alatt helyreáll a megbomlott külső-belső egyensúly és a kábító- és ajzószer használata feleslegessé válik. Amennyiben képes szerető odafordulásával és Krisztus szabadító evangéliumának a hirdetésével a szenvedélybeteget Jézus Krisztus közelébe segíteni, annyiban eredményes a mentő szolgálata is.”⁹⁰

Az egyházi szervezetek intézményes formában az 1980-as évektől foglalkoznak drog- és alkoholfüggőkkel, az 1990-es évektől egészítik ki az állami ellátórendszert. Az állam részéről a problémával való szembenézés egyértelműen a rendszerváltoztatás után következett be. Első lépésként megalakult a Kábítószerügyi Tárcaközi Bizottság a kábítószer-fogyasztás visszaszorításáért, illetve az első szabadon választott országgyűlés 1993-ban módosította a kábítószerrel való visszaélésre vonatkozó jogszabályt, ezzel szigorúbb elbírálás alá vonva a droggereskedelmet. A következő jelentős esemény az első nemzeti drogstratégia, a Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására című dokumentum elfogadása volt 2000 decemberében. Ennek lejártaival – egy tíz főből álló szakértői csoport munkája nyomán – elkészült a Biztonságosabb társadalom, megtartó közösség – Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma kezelésére 2010–2018 című dokumentum, melyet az országgyűlés által 2013. október 7-én elfogadott, a Tiszta tudat, józanság, küzdelem a kábítószer-bűnözés ellen című, a 2013 és 2020 közötti időszakra szóló új nemzeti drogellenes stratégia követett.⁹¹ Az állam mellett országrészt vállalnak az egyházak a szenvedélybeteggel való foglalkozás terén. Az egyházi szervezetek közt zászlóhajónak számít az 1981-ben létrejött Református Iszákosmentő Misszió, melynek példája nyomán szerveződött meg a Katolikus Alkoholistamentő Szolgálat 1985-ben. A szenvedélybetegek esetében kiemelt szerepe van az utógondozásnak is, mely területen a református kötődésű, 1989 óta működő Magyar Kékkereszt Csoport, illetve az 1990-ben református lelkészek és presbíterek által alapított A Kallódó Ifúságot Mentő Missziót Támogató Alapítvány is mindent megtesz a szenvedélybetegek felépülésének támogatása érdekében. A Katolikus Karitás 1992-ben hozta létre a szenvedélybetegeket segítő szervezetét a RÉV (Remény, Élet, Változás) nevet viselő, németországi támogatással alakult szervezetet.⁹²

A szenvedélybetegségek fokozódó térhódítása és az ebből fakadó problémák súlya miatt, egyre nagyobb terhet hárul az ellátórendszerre, amelynek segítségével fontos szerep hárul a társadalomra és kiemelten a történelmi egyházakra. Az intézményrendszer bővítése, a prevenció szerepének erősítése e problémák kezelése és megelőzése terén kiemelt jelentőségű feladatok.

⁸⁷ RAGADICS: *i. m.*, 86.

⁸⁸ A párhuzam kifejtésével kapcsolatban lásd: THEVENOT, Xavier: *Az alkoholbeteg és a keresztény hittudomány*, Vigilia, LII/(1987)5, 375-380, 379-380.

⁸⁹ NAGYNÉ MOLNÁR Ildikó: *Drog és vallás. A Magyar Katolikus Egyház a szenvedélybeteg-segítésben*, Embertárs, XII/(2014)3, 269–283, 273.

⁹⁰ NÉMETH Dávid: *Az egyházak az szenvedélybetegekért Magyarországon*, Theologiai Szemle, LX/(1984)3, 143-147, 144.

⁹¹ NAGYNÉ MOLNÁR: *i. m.*, 269–283,

⁹² RAGADICS: *i. m.*, 86.

3.3.7. A történelmi egyházak missziós/pasztorációs tevékenysége

A pasztoráció lelkipozítást jelent, amely szinonimája a hívek pasztorálásának, illetve a misszióknak. A pasztoráció egy meghatározott társadalmi csoportra, rétegre vonatkozik minden esetben. E szerint beszélhetünk család-, ifjúság-, munkás-, cigány-, börtön- vagy akár kórházpasztorációról. A pasztoráció Jézus tanítói, nevelői és pásztori munkájának a folytatása.⁹³ A missziós szolgálat az egyházi személyek küldetése Isten igéjének, az Evangéliumnak a hirdetésére. A keresztény hit terjesztését, hittérítést értünk alatta. Amikor az tapasztalható, hogy a keresztény egyházak zsugorodnak, a missziós szolgálat jelentősége felértékelődik.

3.3.7.1. Cigánypasztoráció

„A cigány ember vallásossága lényegében az Isten létezésének elismerésében, attól való félelmében és a hozzá való – főleg saját szavakkal elmondott – primitív könyörgésben nyilvánul meg.”⁹⁴ A cigányok tehát egyfajta sajátos vallásossággal rendelkeznek, ezért különösen fontos hozzájuk is eljuttatni az evangéliumot. Hiszen az evangélium minden ember számára az örömhírt jelenti, Krisztus mindenkit meg akar szólítani. Ebből következően minden felekezet szívügyének tekinti a cigányok felemelkedésének támogatását, ennek érdekében végzik a missziós tevékenységet.

„A cigánymisszió az egyházközösség keretein belül vagy attól elkülönülten, vagy más esetekben intézményes keretek között folyik. A térségben rendszerszerű és kidolgozott programok keretében folyik a missziós munka. A cigányok felemelkedése össztársadalmi ügy, amelyből az egyházak részt vállalnak, de magukban ezt a feladatot megoldani nem tudják. Az államnak, az intézményeknek, az egyházaknak, a cigányközösségeknek, az egyéneknek az együttműködése alapján lehet csak előrelépésre számítani.”⁹⁵

A romák felzárkózásának 3 alappillére van: az iskolázottság, a munkához segítség és a szív. Az iskolázottság és a munkához segítség elválaszthatatlan egymástól. „A harmadik oszlop a szív. Ha valaki befogadja az Evangéliumot, Isten szeretetének jó hírért, ha megérti azt, hogy ő végtelenül kedves az Isten szemében, hogy őt Isten a bőre színével, a kultúrájával, a szegénységében is végtelenül szereti, hogy ő Isten képmása éppen úgy, mint bárki más, hogy Krisztus érte is meghalt a kereszten, akkor annak az embernek az egész élete kezd megváltozni. Másképp fog hozzáállni a családtagjaihoz, a munkához, szabadul a szenvedélybetegségekből, átalakul az élete. Az egyház elsősorban ebben tud segíteni.”⁹⁶

Az integrációs törekvések tettekben való megnyilvánulása több évtizedes múltra tekint vissza, melynek fontos eleme a szociális segítségnyújtás, a szegregált környezetben élő anyagi és mentális támogatása. Az elmúlt évtizedekben számos cigánypasztorációs kezdeményezés bontakozott ki. Ezek mindegyike alulról jövő kezdeményezés volt, azaz belső készletésre, a Szentlélek indítására jöttek létre. A kezdeményezések egy jelentős része intézményesült, professzionizálódott az évek során, ugyanakkor vannak kevésbé ismert, de annál sikerebb egyedi példák is. A rendszerváltoztatás előtti időkből kiemelkedő példaként értékelhető a görögkatolikus Sója Miklós hodászi tevékenysége⁹⁷, a szabadkeresztyén Kopasz Jenő uszkaik, valamint a katolikus Lankó József alsószentmártoni munkája.⁹⁸

A romapasztoráció az egyházak szempontjából az első időszakban – a helyi igényekre reagálva – a szociális problémák enyhítéséről, élelmiszer- és ruhaosztásról szólt. A változás az 1990-es években következett be, amikor a folyamatok egyre összetettebbé váltak, amelyek komplexebb gondolkodást, illetve kapcsolatépítést igényeltek. Ekkor jött létre számos, a segítőmunkát támogató egyházi alapítvány is, illetve egyre nagyobb prioritást kezdett élvezni az oktatási intézmények, mint a gyermekek megfelelő nevelését, képzését, és ezáltal a társadalmi beilleszkedését, elhelyezkedését előmozdító szocializációs tér egyházak általi támogatása. A 2000-es évek a cigányság felkarolását célzó kezdeti helyi próbálkozások

⁹³ OLÁH Dezső: *Cigányok/romák pasztorációja*, Metszetek, IX/(2020)2, 86-106, 93.

⁹⁴ MÉSZÁROS György: *Vallás, ünnepek és hiedelmek a magyarországi cigányoknál*, Vigilia, XXXIX/1974)2, 92-103, 93.

⁹⁵ GYULAI Gergely – VÁRHELYI Krisztina: *A vallási közösségek működése és az egyházi személyek szolgálata az interjúk alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* In: *Történelmi egyházak – modern társadalom*, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018, 70.

⁹⁶ SZÉKELY János: *Egy haza polgárai, egy Atya gyermekei. Gondolatok a romapasztorációról*, Vigilia, LXXXVI/(2020)2, 82-87,

⁹⁷ Lásd: S. GYURKOVICS Mária: *A hodászi cigánytelep*, Vigilia, XLVI/(1981)10, 680-683.

⁹⁸ DÜL Géza: *Krisztus „Cigányország útjain”*. *Cigánypasztoráció Magyarországon*, Vigilia, LXVIII/(2002)9, 667-677,

felkarolásáról, illetve országos hálózatba szervezéséről szóltak. Mindezek eredményeként jelenleg mintegy 50 településen tevékenykednek tudatosan és szervezeten a cigányság egyházi és szociális integrációján katolikus munkatársak. A katolikusok mellett a református gyülekezetekben megvalósuló, a leszakadó roma csoportokat segítő munka is szervezettebbé vált, országos cigánymissziós hálózatuk 2013-ban dolgozott ki missziós koncepciót, illetve a zsinat által is elfogadott cselekvési tervet egy lelkészek között végzett, teljes körűnek tartott adatfelvétel alapján.⁹⁹

Van sok örömteli példa a romák felzárkózásának segítésére. A kezdeményezések sikerét két fontos elem nagymértékben képes előmozdítani: egyfelől a vegyes (romákból és nem romákból álló) pasztorációs csoportok létrehozása, a társadalom cigány és nem cigány csoportjai közti hídépítés érdekében, másfelől a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia által 2014-ben létrehozott Boldog Ceferino Intézet keretén belül romapasztorációs munkatársak és közösségvezetők képzése. Mindkét elem célja az integráció előmozdítása: míg az első elem a többségi és a kisebbségi társadalom egymás általi elfogadására irányul, addig a másik elem a kifejezetten az egyház – települési szinten a plébános – és a cigány közösség közti kapcsolatépítést segíti a képzett közösségvezetők közreműködésével. Ugyanis „az integráció nem az emberek matematikai képletek szerinti összevegyítését jelenti, hanem mindenképp jó kapcsolatokat egy társadalmon belül. A jó kapcsolatokhoz pedig hiteles, bizalomkeltő emberek kellene mindkét oldalról. A roma közösségvezetők ezt a folyamatot is segítik.”¹⁰⁰

3.3.7.2. Börtönpasztoráció

Kialakult és intézményesült a lelkipásztori szolgálat egy sajátos ága, az elítéltek, a fogvatartottak körében végzett börtönpasztoráció.

A vallásgyakorlás joga a fogvatartottakat is megilleti, ezért az ország valamennyi büntetésvégrehajtási intézetében van egy státusz szerinti lelkész. A fogvatartottak lelki gondozását javarészt a történelmi egyházak végzik. A püspöki kar és a felekezetek közötti megállapodás értelmében tizenhét helyen a római katolikusok, két helyen a görögkatolikusok, tizenegy intézetben a reformátusok, illetve egy helyen a zsidók látják el a pasztorációs szolgálatot. Emellett szolgálatot teljesítenek úgynevezett külsős, bejáró lelkészek, valamint lehetősége van a fogvatartottaknak az otthoni lelkivezetőjük igénybevételére az intézeten belül.¹⁰¹ „A fogvatartottak jelentős többsége korábban semmilyen lelki életet nem gyakorolt. A cigány származásúak hitére jellemző, hogy sok babonáság, tévtanítás keveredik a vallásos alapokkal. (...) A fiataloknál külön nehézséget okoz, hogy nagyon hat rájuk a médiának egy negatív befolyása, a Sátán, a gonosz működésével kapcsolatban.”¹⁰²

A börtönlelkészi szolgálat az egyéni és csoportos lelkigondozás lehetőségét biztosítja ökumenikus szellemisségben, mely foglalkozások keretében a Szentírás, Biblia-ismeret tanítása zajlik, de tágan értelmezve, lebontva, hogy a mindennapi életben hogyan jelenik meg az adott kérdés.¹⁰³ A börtönben „a hit kapaszkodó, mely stabilitást, békességet ad, a hitgyakorlás alkalmi pedig a változatosságot és az izolált világból (vagy legalább a zárkából) való kilépést teszik lehetővé. Ezért az elítéltek egy jelentős része megfordul a foglalkozások valamelyikén, vagy igyekszik legalább egyszer beszélni egy lelkésszel. Ők azok, akik evangelizálhatók, és belőlük kerülnek ki azok, akik döntésre jutnak. Olyanok ők, mint a tékozló fiúk: a disznók üres vályúja mellett elgondolkoznak, elhatározzák, hogy megtérnek Atyjukhoz, de az, hogy valóban felkelnek-e és elindulnak-e, azon múlik, hogy mihez kezdenek a szabadulás után.”¹⁰⁴

⁹⁹ RAGADICS: *i. m.*, 86-87.

¹⁰⁰ SZÉKELY: *i. m.*, 85.

¹⁰¹ HAVASI: *A történelmi egyházak szerepvállalása...*, *i. m.*, 141.

¹⁰² *Uo.*, 142.

¹⁰³ GYULAI – VÁRHELYI: *i. m.*, 70.

¹⁰⁴ LUKÁCS László: *Börtönlelkészekkel*, *Vigilia*, LXXXIII/(2018/8, 617-626, 623.

4. ÖSSZEZÉS

A tanulmányban a történeti áttekintést követően kifejezetten a történelmi egyházak magyarországi társadalmi szerepvállalására koncentráltunk.

A keresztény szociális munka jelentőségének megértéséhez elengedhetetlennek éreztük a szociális gondoskodás történeti fejlődésének és egyes megnyilvánulási formáinak felvázolását. Ezen keresztül egyértelműen kitűnik, hogy a katolikus egyház már egészen a középkortól, azaz a társadalmi tanítás intézményesült formában való megjelenését megelőzően évszázadokkal korábban, az elesettek védelme, illetve a róluk való gondoskodás zászlóshajójának számított – kiváltképp az Árpád-házi szentek kiemelkedő szerepének köszönhetően. A társadalmi kihívásokra adott válaszként megjelenő szociális enciklikák épp a legjobb időben érkeztek, ugyanis az Európában a XX. század közepére szinte mindenütt megvalósuló szekularizáció ellenére is a keresztény szellemiségű szociális intézmények működésén keresztül az egyház ismét teret nyert, továbbra is a társadalom meghatározó szereplője maradt.

Magyarországon a II. világháborút megelőző időszak a keresztény társadalom korának tekinthető, melyben gyökeres változást hozott a kommunista hatalomátvétel. A vallás- és egyházüldözést zászlajára tűző államszocializmus mind szervezetileg, mind az egyes személyek szintjén mindent megtett az egyház és ezáltal az egyház társadalmi szerepvállalásának eltörlése érdekében. Bár a diktatúra negyven éve rendkívül sok, adott esetben visszafordíthatatlan kárt okozott mind az egyház, mind a magyar társadalom szövetében, ezzel együtt a rendszerváltoztatást követően a megszüntetett szerzetesrendek, a szervezetek újjáalakulhattak, illetve újak is létrejöttek. Ezenkívül az egyházak, valamint a hozzájuk kötődő szervezetek a közoktatásban és a szociális szférában egyre több feladatot kezdtek ellátni, intézményeket alapítottak és működtettek. Rendeződött a volt egyházi ingatlanok sorsa és az egyház finanszírozásának kérdései. A derűlátásra okot adó tendencia az Orbán-korszak időszakában csak tovább erősödött, ugyanis az egyházi szerepvállalás a gyermekvédelem, a szociális ellátás, a különböző karitatív tevékenységek mellett szignifikánsan megerősödött a köznevelés és közoktatás terén.

Az egyházi szerepvállalás hangsúlyosabbá válása azért is különösen fontos, mert az egyházak céljai különböznek a társadalmi céloktól a tekintetben, hogy az egyházak tagjainak nem kizárólagos céljuk, hogy a társadalmat építsék, az ő céljuk Isten országának építése. Mégis e kettő itt újra egybekapcsolódik, az emberért küzd mindkettő, amelyben az igazság, a közjó és a szeretet követendő. Ezért is kapcsolódik össze a társadalom és az egyház, hiszen egyik sem létezik a másik nélkül.

Ennek az összekapcsolódásnak kifejezetten aktuális megnyilvánulása az Ukrajnából menekülők segítségébe történő bekapcsolódás. Az állam által professzionálisan megszervezett, a menekültek fogadását koordináló intézményrendszer kiegészítéseként, tehermentesítésként nagyon fontos szerepet visznek a történelmi egyházakhoz kapcsolódó karitatív szervezetek. A szervezetek munkatársai egyfelől – a határmenti önkormányzatokkal együttműködve – személyesen is oroszlánrészt vállalnak a nap 24 órájában a menekültek fogadásában, megsegítésében, illetve a segítségnyújtást kiegészítve, egymással együttműködve gyűjtik a felajánlásokat. A felajánlás irányulhat többek között szállításra, elszállásolásra, önkéntes munka vállalására, illetve tárgyi- és anyagi felajánlásra is. A történelmi egyházak intézményi szinten is kiveszik a részüket a segítségnyújtásból – vállalva a menekültek fogadását, megsegítését, elszállásolását. Ennek részeként járműveket biztosítanak a bajbajutottak szállítására, valamint az egyház által fenntartott oktatási intézmények széles körű összefogással, helyi akciók keretében gyűjtenek felajánlásokat a menekültek javára.

A mostani történések is igazolják tehát, hogy az elesettekről való gondoskodás, a szegénygondozás elsősorban állami feladat, melyből azonban egyre jelentősebb rész hárul – önként vállalva – a történelmi egyházakra is. Ugyanakkor az állam és az egyház mellett ne tévesszük szem elől az egyén felelősségét, az egyéni szerepvállalás keresztényi kötelességét se. Hiszen a Szentírás egyértelműen fogalmaz a jócselekedetek gyakorlásával kapcsolatban. Jakab apostol levelében olvashatjuk, „(...) cselekedetekből igazul meg az ember, és nem csupán a hit által.” (Jak 2,24)

Jézus Krisztus minden bűnösért meghalt a kereszten, és Ő minden bűnös embert hív és vár magához az Ő megváltó szeretetének a hirdetésével és továbbadásával. Élünk ezért úgy, hogy a hitből fakadó, Istennek kedves jó cselekedetekkel az Ő életető, segítő szeretetét adjuk tovább a bajbajutottaknak, nehéz helyzetben lévőknek.

5. IRODALOMJEGYZÉK

5.1. CIKKEK, KÖNYVEK, TANULMÁNYOK

- BÉRES Attila: *A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház társadalmi szerepvállalása*, Szellem és tudomány, VIII/(2017)különszám, 238-249.
https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/8_evf_1_klsz_2017/ISSN_2062-204X_8_evf_1_klsz_2017_238-249.pdf (2022.03.07.)
- BUDIN, Stephanie Lynn: *The Ancient Greeks: New Perspectives*, ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2004.
<https://www.pdfdrive.com/the-ancient-greeks-new-perspectives-understanding-ancient-civilizations-series-d157091747.html>
 (2022.03.14.)
- CSATÁRY György: *Előszó a „Kárpátaljai történelmi egyházak társadalmi, gazdasági szerepvállalása” c. kutatáshoz*, Szellem és tudomány, VIII/(2017)különszám, 192-194.
https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/8_evf_1_klsz_2017/ISSN_2062-204X_8_evf_1_klsz_2017_192-194.pdf (2022.03.07.)
- CSURGÓ Bernadett: *Családi értékek és gyermekotthon*, Vigilia, LXVI/(2001)4, 266-272.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2001_04_facsimile.pdf#page=28 (2022.03.24.)
- DÚL Géza: *Krisztus „Cigányország útjain”*. *Cigánypasztoráció Magyarországon*, Vigilia, LXVII/(2002)9, 667-677.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2002_09_facsimile.pdf#page=29 (2022.04.02.)
- Egyház és társadalom*, ArchivNet, XXI/(2021)2.
https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/megjelent_az_archivnet_2021_2_szama (2022.03.07.)
- FENYŐDI Andrea (alkotószerk.): *Etika Tankönyv 8.*, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet, Eger, 2017.
https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/FI-504030801__teljes.pdf (2022.03.20.)
- FIORE, Giuletta: *Decay and Reverence: Conceptions of Old Age in Ancient Greece and China*, In: *Hirundo XIII*, főszerk. ENCU, Clara, McGill University, Montreal, 2014-2015.
<https://www.mcgill.ca/classics/files/classics/2014-15-09.pdf> (2022.03.14.)
- FÖLDEVÁRI Mónika: *Az egyház mibenléte és társadalmi szerepe Tomka Miklós munkásságában* In: *Vallás a keresztény társadalom után: tanulmányok Tomka Miklós emlékére*, szerk. FÖLDEVÁRI Mónika – NAGY Gábor Dániel, Belvedere Meridionale, Szeged, 2012.
http://lacta.bibl.u-szeged.hu/68159/1/2012_tomka_tanulmanyok_067-079.pdf (2022.03.13.)
- GYULAI Gergely – VÁRHELYI Krisztina: *A vallási közösségek működése és az egyházi személyek szolgálata az interjúk alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* In: *Történelmi egyházak – modern társadalom*, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018.
- HAVASI Virág: *A történelmi egyházak szerepvállalása a gyermekvédelem és szociális ellátás területén Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*, Szellem és tudomány, VIII/(2017)különszám, 110-146.
https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/8_evf_1_klsz_2017/ISSN_2062-204X_8_evf_1_klsz_2017_110-146.pdf (2022.03.07.)
- HAVASI Virág: *A történelmi egyházak társadalmi szerepvállalása: szociális ellátás és gyermekvédelem* In: *Történelmi egyházak – modern társadalom*, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018.
- HERCZOG Mária: *Gyermekvédelmi kézikönyv*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2001.
- JÓZSA László: *Árpád-házi királylány (Piroska 1084-1134) a Pantokrátor kolostor és intézményeinek létrehozója*, Kaleidoscope, II/ (2011)3, 6-16.
<http://www.kaleidoscopehistory.hu/download.php?cikkid=74> (2022.03.20.)
- JÓZSA László: *A szociális ellátás rendszere a Bizánci Birodalomban*, Esély, XIX/(2007)2, 63-76.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_2/JOZSA.pdf (2022.03.20.)
- KIRSCHNER-BRISKI Barbara (szerk.): *Egyházainkkal a társadalom szolgálatában*, Miniszterelnökség, Budapest, 2021.
- KORZENSZKY Richárd: *Egyház és iskola – 1997*, Vigilia, LXII/(1997)6, 443-449.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1997_06_facsimile.pdf#page=45 (2022.03.22.)

- KORZENSZKY Richárd: *Egyházi iskolák alapítása*, Vigilia, LVII/(1992)11, 820-823.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_11_facsimile.pdf#page=22 (2022.03.22.)
- KORZENSZKY Richárd: *Új korszak az egyházi oktatásban*, Vigilia, LXXXII/(2017)5, 327-333.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2017_05_facsimile.pdf#page=9 (2022.03.22.)
- LUKÁCS László: *Börtönlelkészekkel*, Vigilia, LXXXIII/(2018)8, 617-626.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2018_08_facsimile.pdf#page=59 (2022.03.24.)
- MÉSZÁROS György: *Vallás, ünnepek és hiedelmek a magyarországi cigányoknál*, Vigilia, XXXIX/(1974)2, 92-103.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1974_02_facsimile.pdf#page=22 (2022.04.02.)
- MIKOLAI Vince: *A történelmi egyházak társadalmi szerepvállalásának jelentősége a mai korban - az „Egyházak társadalmi tanítása” c. dokumentumkötet alapján*, Szellem és tudomány, VIII/(2017)különszám, 38-44.
https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/8_evf_1_klsz_2017/ISSN_2062-204X_8_evf_1_klsz_2017_038-044.pdf (2022.03.07.)
- MILTÉNYI Károly: *Szociálpolitika* In: *Magyarország a XX. században. II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*, főszerk. KOLLEGA TARSOLY István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.
<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/228.html> (2022.03.12.)
- MINOIS, Georges: *History of Old Age: From Antiquity to the Renaissance*, University of Chicago Press, Chicago, 1989.
- NAGYNÉ MATULA Márta: *Drogfogyasztó gyermekek a Lőrinci Gyermekotthonban*, Szakdolgozat, Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar, Budapest, 2017.
- NAGYNÉ MOLNÁR Ildikó: *Drog és vallás. A Magyar Katolikus Egyház a szenvedélybeteg-segítésben*, Embertárs, XII/(2014)3, 269–283.
https://ujember.hu/wp-content/uploads/2015/07/05_Nagyne_Molnar_Ildiko_2014-3.pdf (2022.03.24.)
- NÉMETH Dávid: *Az egyházak az szenvedélybetegekért Magyarországon*, Theologiai Szemle, LX/(1984)3, 143-147.
<https://www.meot.hu/dokumentumok/2019tthlapszam/1984.pdf> (2022.03.24.)
- NEVICKEI Rudolf: *A gyermekvédelem hazánkban*, Vigilia, XXIX/(1964)11, 698-701.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1964_11_facsimile.pdf#page=60 (2022.03.24.)
- NOVOSZÁTH Péter: *A társadalombiztosítás pénzügyei*, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyvkiadó, Budapest, 2014.
- OLÁH Dezső: *Cigányok/romák pasztorációja*, Metszetek, IX/(2020)2, 86-106.
https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_202002_04.pdf (2022.04.02.)
- PÁLOS Károly: *Szegénység, szegénygondozás*, Martieum, Szombathely, 1934.
http://mtda.hu/books/palos_karoly_szegenygondozas.pdf (2022.03.20.)
- RAGADICS Tamás: *Egyházi szociális tevékenység Magyarországon*, Szociális Szemle, XII/(2019)1-2, 77-90.
<https://journals.lib.pte.hu/index.php/szocialissemle/article/view/3367/3144> (2022.03.07.)
- SOÓS Viktor Attila: *Mikulásból télapó. Mindennapi vallásosság a szocializmus alatt*, HetiFortepean.CapaCenter.hu, 2021.
<https://hetifortepean.capacenter.hu/mindennapi-vallasosság-a-szocializmus-alatt/> (2022.03.14.)
- SPIKINS, Penny – RUTHERFORD, Holly E. – NEEDHAM, Andy: *From Homininity to Humanity: Compassion from the Earliest Archaics to Modern Humans*, Time and Mind, III/(2010)3, 303-325.
https://eprints.whiterose.ac.uk/129887/1/The_Prehistory_of_Compassion_OA_Images.pdf (2022.03.12.)
- SZABÓ-TÓTH Kinga: *Adathalászat - emberhalászat. Az egyházak társadalmi szerepvállalása a kérdőíves kutatás tükrében* In: *Történelmi egyházak – modern társadalom*, szerk. SZABÓ-TÓTH Kinga – VÁRHELYI Krisztina, L'Harmattan, Budapest, 2018.
<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/szabo-toth-kinga-varhelyi-krisztina-szerk-tortenelmi-egyhzak-modern-tarsadalom-2018/> (2022.03.07.)
- SZÉKELY János: *Egy haza polgárai, egy Atya gyermekei. Gondolatok a romapasztorációról*, Vigilia, LXXXVI/(2020)2, 82-87.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2020_02_facsimile.pdf#page=4 (2022.04.02.)
- THEVENOT, Xavier: *Az alkoholbeteg és a keresztény hittudomány*, Vigilia, LII/(1987)5, 375-380.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1987_05_facsimile.pdf#page=57 (2022.03.24.)

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM – AZ EGYHÁZAK TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA A RENDSZERVÁLTOZTATÁSTÓL NAPJAINKIG

TOMKA Miklós: *Expanding Religion. Religious Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe*, De Gruyter, Berlin, 2011, 28.

Tzedakah: History and Development, MyJewishLearning.com, 2015.

<https://www.myjewishlearning.com/article/tzedakah-history-and-development/> (2022.03.14.)

ZSÁKAI Róbert – HORVÁTH László: *Az egyház és a társadalom kapcsolata*, Hadmérnök, VIII/(2013)4, 265-271.

http://hadmernok.hu/134_25_zsakair.pdf (2022.03.07.)

5.2. JOGSZABÁLYOK

2020. évi XXVIII. törvény az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről (Hatályos)

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Hatályos)

1991. évi XXXII. törvény a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről (Hatályos)

1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról (Nem hatályos)

1950. évi 34. törvényerejű rendelet a szerzetesrendek működési engedélyéről (Nem hatályos)

1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhözjuttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről (Nem hatályos)

1895. évi XLIII. törvénycikk a vallás szabad gyakorlásáról 6. § (Nem hatályos)

Szerző:
Nagy Milán

Grafikai tervezés:
Balás Benedek DLA

Felelős kiadó:
Dr. Mátbé Zsuzsa

Szent István Intézet 2022
szentistvanintezet.hu

A tanulmány a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

— EST. 1991 —
Batthyány Lajos
ALAPÍTVÁNY